

ISSN (Print)2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES.
TURKOLOGY Series

Серия **ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ.**
ТЮРКОЛОГИЯ

№ 1 (130)/2020

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2020
Nur-Sultan, 2020
Нур-Султан, 2020

Бас редакторы: **Нургазина Р.А.**

с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Л.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Ахметжанова Л.К.**, т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (халықаралық қатынастар)

Редакция алқасы

- Абжаппарова Б.Ж.** т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Авдеева О.А. с.ғ.д., доцент, Лойола университеті, Чикаго, АҚШ (саяси ғылымдар)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Әбдуалиұлы Б. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Әлібекұлы А. ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Барсуков А.М. с.ғ.к., доцент, Сібір басқару институты, ХШЖМҚРА филиалы (саяси ғылымдар)
Бирюков С.В. с.ғ.д., проф., Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей (саяси ғылымдар)
Габдулина Б.А. т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Дәркенов К.Г. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Дүйсембекова М.К. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдасбекова А.Н. с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Зимони Иштван проф., Сегед университеті, Сегед, Венгрия (түркітану)
Ибраев Ш. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Ирфан Шахзад PhD, Саяси зерттеулер институты, Исламабад, Пәкістан (халықаралық қатынастар)
Каиржанов А.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Кайыркен Т.З. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кожирова С.Б. с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Конқобаев К. ф.ғ.к., проф., Түркі академиясы халықаралық ұйымы, Нұр-Сұлтан (түркітану)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Ланко Д. А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердам университеті, Амстердам, Нидерланды (халықаралық қатынастар)
Мандана Тишеяр PhD, Алламе Табатабаи университеті, Тегеран, Иран (халықаралық қатынастар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Пунит Гаур PhD, проф., Нью-Дели университеті, Нью-Дели, Индия (аймақтану)
Пауло Ботта PhD, проф., Ла-Плата ұлттық университеті, Ла-Плата, Аргентина (саяси ғылымдар)
Рыстина И.С. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Сейит Али Авджу PhD, Йылдырыма Баязит университеті, Анкара, Түркия (аймақтану)
Сомжүрек Б.Ж. т.ғ.к., доцент, Astana International University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Тәштемханова Р.М. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі

Басуға 30.03.2020 ж. қол қойылды

Ашық қолданудағы электрондық нұсқа: <http://bulphysast.enu.kz>

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**
Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Deputy Editor-in-Chief: **Leila Akhmetzhanova**, Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)

Editorial board

- Bekzhan Abdualiuly** Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Bibikhadisha Abzhapparova Doctor of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aiman Azmukhanova Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Akzhigit Alibekuly Can. of Philology, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Saule Aliyeva Can. of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Ol'ga Avdeeva Doctor of Political Sci., Assoc.Prof., Loyola University, Chicago, USA (political science)
Aleksandr Barsukov Can. of Political Sci., Assoc.Prof., Siberian Institute of Management, Branch of RANEP, Russia (political science)
Sergey Biryukov Doctor of Political Sci., Prof., Kemerovo State University, Kemerovo, Russia (political science)
Bagysh Gabdulina Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Kurmangali Darkenov Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Maira Dyussebekova Can. of Political Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Shakir Ibrayev Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Irfan Shahzad PhD, Institute for Political Studies, Islamabad, Pakistan (international relations)
Abai Kairzhanov Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Tursynkhan Kaiyrken Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Kadyraly Konkobayev Can. of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Svetlana Kozhirova Doctor of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Danagul Kopezhanova PhD, Assoc. Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Dmitrij Lanko Can. of Political Sci., Assoc.Prof., St Peterburg Universiy, Saint Petersburg, Russia (political science)
Laszlo Maracz PhD, Prof. Amsterdam University, Amsterdam, Netherlands (international relations)
Mandana Tisheyar PhD, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (international relations)
Irina Nevskaya PhD, Goethe University, Germany, Frankfurt am Main (turkology)
Zhaslan Nurbayev Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Aigerim Ospanova PhD, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Punit Gaur PhD, Prof. University of New Delhi, New Delhi, India (regional studies)
Paulo Botta PhD, Prof., National University of La Plata, La Plata, Argentina (political science)
Indira Rystina PhD, L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Seyit Ali Avcu PhD, Yildirim Beyazit University, Ankara Turkey (regional studies)
Baubek Somzhurek Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Raihan Tashtemkhanova Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Nurila Shaymerdinova Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Akbota Zholdasbekova Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Alua Zholdybalina PhD, Assoc.Prof., Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Zimonyi Istvan Prof., University of Szeged, Szeged, Hungary (turkology)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 402, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Responsible secretary, computer layout: Aliya Zhumatayeva

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Signed in print 30.03.2020. Available at: <http://bulphysast.enu.kz>

Periodicity: 4 times a year. Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**
д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)
Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Л.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(полит. науки)
Зам. главного редактора: **Ахметжанова Л.К.**, к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан (международные отношения)

Редакционная коллегия

Абдуалиулы Б. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Абжаппарова Б.Ж. д.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Авдеева О. А. д.полит.н., доцент, университет Лойола, Чикаго, США (полит.науки)
Азмуханова А.М. к.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)
Алибекулы А. к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ.отношения)
Барсуков А. М. к.полит.н., доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Россия (политические науки)
Бирюков С.В. д.полит.н., проф., Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия (полит. науки)
Габдулина Б.А. к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Даркенов К.Г. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Дюсембекова М.К. к.полит.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Казахстанский институт стратегических исследований, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдасбекова А.Н. к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Зимони Иштван проф., Сегедский университет, Сегед, Венгрия (тюркология)
Ибраев Ш. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Ирфан Шахзад PhD, Институт политических исследований, Исламабад, Пакистан (международ. отношения)
Каиржанов А.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Кайыркен Т.З. д.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кожирова С.Б. д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Конкобаев К. к.ф.н., проф., Международная Тюркская академия, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Ланко Д. А. к.полит.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердамский университет, Амстердам, Нидерланды (международ. отношения)
Мандана Тишеяр PhD, Университет Алламе Табатабаи, Тегеран, Иран (международ. отношения)
Невская И.А. PhD, Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Пунит Гаур PhD, проф., университет Нью-Дели, Нью-Дели, Индия (регионоведение)
Пауло Ботта PhD, проф., национальный университет Ла-Платы, Ла-Плата, Аргентина (полит.науки)
Рыстина И.С. PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Сейит Али Авджу PhD, университет Йылдырыма Безита, Турция (регионоведение)
Сомжурек Б.Ж. к.ист.н., доцент, Astana International University, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Таштемханова Р.М. д.ист.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 402

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А.С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия:ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан

Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.

Подписано в печать: 30.03.2020 г.

Электронная версия в открытом доступе: <http://bulphysast.enu.kz>

Периодичность: 4 раза в год. Тираж: 25 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

МАЗМҰНЫ

<i>Алимбеков Р.Ж.</i> Қорқыт Ата: аңыз және тарих	11
<i>Аскербек А.А., Есдаулетова А.М.</i> Бұрынғы КСРО құрамындағы елдердің ЕАЭО үлгісіндегі интеграциялық процестері	17
<i>Бакалов В.Г.</i> XX ғасырдың бірінші жартысындағы эстондық құқықтық жүйенің қалыптасуына Ресейдің нормативтік әсері	30
<i>Бюлегенова Б.Б., Өтегұлов О.Ж.</i> Израильдің ядролық бағдарламасының аймақтық қауіпсіздікке әсері	38
<i>Гишар Ж-П., Жанбулатова Р.С., Дюсембекова М.К.</i> Қытай полицентрлік әлемде	45
<i>Долженкова Е., Бакалов В.Г.</i> Латвия мен Эстониядағы Ресейлік насихаттың салыстырмалы талдауы	54
<i>Досжан Р.А.</i> «Дейін» шылауының тарихи-этимологиялық негіздері	71
<i>Досмахамбетұлы Ф.</i> Студент жастардың діндарлық деңгейі: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті мысалында	78
<i>Досмахамбетұлы Ф., Онучко М.Ю.</i> Конфессияаралық келісім қазақстандық тұрақтылықтың негізі ретінде	90
<i>Досымхан Е. Д.</i> ЕЭО-қа мүше мемлекеттерінің сауда-экономикалық қатынастар контекстіндегі интеграциялық процестердің даму тенденциялары	98
<i>Ермекбаева Ж.К.</i> Қазақстан Республикасында саяси партиялардың қызметін қоғамдық бақылау	107
<i>Есдаулетова А.М., Еркебаланов К.А.</i> Ядролық энергетикадағы Америка Құрама Штаттарының көшбасшылық мәселесі	117
<i>Жакупов Р.К.</i> «Үлкен Еуразия» тұжырымдамасының қазақстандық көрінісі	124
<i>Камалджанова Т.А., Хусаинова А.Ж.</i> Ең ықпалды кибер науқандар	137
<i>Қожбанхан Е.К., Калдыбекова А.Д.</i> «Постшындық» («Post-truth»), медиа және саясат	145
<i>Кусаинова А.М., Тянь Юань.</i> ҚХР сыртқы саясатын жүзеге асырудағы «жұмсақ күштің» тиімді құралдары	154
<i>Насимов М. Ө.</i> Тарихи сана және оның негізгі түсініктері	162
<i>Рысбекова-Чатаклы А.Б., Адильбекова Э.</i> «Көкжарлы Барақ батыр» жырындағы Барақ батыр бейнесі	172
<i>Садри Хуман А., МақДауэлл Г.</i> Билік ауысуының өзара байланысы: Каспийдегі Америка-Иран қарым-қатынасы	178
<i>Таирова Н.Р.</i> Шыңжаң Орта Азиядағы «Бір белдеу - бір жол» бастамасын жүзеге асырудағы географиялық «ХАБЫ» ретінде	185
<i>Шаймердинова Н.Г., Жиёмбай Б.С.</i> Қазақстандағы құмық диаспорасы тілінің ерекшеліктері	199

CONTENTS

<i>Alimbekov R. Zh.</i> Korkyt ata: Legends and History	11
<i>Askerbek A.A., Yesdauletova A.M.</i> EAEU is a sample for integration processes in the countries of former USSR	17
<i>Bakalov V.G.</i> Normative Influence of Russia on the Formation of the Estonian Legal System in the First Half of the Twentieth Century	30
<i>Byulegenova B.B., Otegulov O.J.</i> The impact of Israel’s nuclear program on regional security	38
<i>Guichard Jean-Paul, Zhanbulatova R.S., Dyussebekova M. K.</i> China in polycentric world	45
<i>Dolzhenkova E., Bakalov V.G.</i> Comparative analysis of Russian propaganda in Latvia and Estonia	54
<i>Doszhan R.</i> Historical and etymological basis of conjunction “Deyin”	71
<i>Dosmakhambetuly G.</i> Religious level of student youth: on the example of the L. N. Gumilyov Eurasian National University	78
<i>Dosmakhambetuly G., Onuchko M.U.</i> Interfaith Consensus as the Basis of Kazakhstan Stability	90
<i>Dossymkhan Ye.</i> The tendency of development of integration processes in the context of trade and economic relations of the EAEU participant countries	98
<i>Yermekbayeva Zh.K.</i> Public control over the activities of political parties in the Republic of Kazakhstan	107
<i>Yesdauletova A.M., Yerkebalanov K.A.</i> The United States of America nuclear energy leadership challenge	117
<i>Zhakupov R.K.</i> Kazakhstan’s vision of the concept “Great Eurasia”	124
<i>Kamaljanova T.A., Khussainova A.Zh.</i> The most influential cybercampaigns	137
<i>Kozhankhan E.K., Kaldybekova A.D.</i> Post-truth, media and politics	145
<i>Kussainova A. M., Tian Yuan.</i> Effective tools of “soft power” in the implementation of China’s foreign policy	154
<i>Nassimov M.O.</i> Historical consciousness and its main concepts	162
<i>Rysbekova-Chatakly A.B., Adilbekova E.</i> Image of Barak Batyr in Epos «Kokzharly Barak Batyr»	172
<i>Sadri Houman A., Greg McDowall.</i> Interlocking Power Shifts: US-Iran Relations in the Caspian	178
<i>Tairova N.R.</i> Xinjiang as a geographical « HUB « in China implementation of the initiative «One belt one road» in Central Asia	185
<i>Shaymerdinova N.G., Zhiyembay B.S.</i> Features of the language of the Kumyk Diaspora living in Kazakhstan	199

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

<i>Алимбеков Р.Ж.</i> Коркыт ата: предания и история	11
<i>Аскербек А.А., Есдаулетова А.М.</i> Интеграционные процессы в странах бывшего СССР на примере ЕАЭС	17
<i>Бакалов В. Г.</i> Нормативное влияние России на формирование эстонской правовой системы первой половины XX века	30
<i>Бюлегенова Б.Б., Отегұлов О.Ж.</i> Влияние ядерной программы Израиля на региональную безопасность	38
<i>Гишар Ж-П., Жанбулатова Р.С., Дюсембекова М.К.</i> Китай в полицентричном мире	45
<i>Долженкова Е., Бакалов В. Г.</i> Сравнительный анализ российской пропаганды в Латвии и Эстонии	54
<i>Досжан Р.А.</i> Историко-этимологические основы союза «дейін»	71
<i>Досмахамбетұлы Г.</i> Религиозный уровень студенческой молодежи: на примере Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева	78
<i>Досмахамбетұлы Г., Онучко М.Ю.</i> Межконфессиональный консенсус как основа стабильности Казахстана	90
<i>Досымхан Е. Д.</i> Тенденция развития интеграционных процессов стран-участниц ЕАЭС в контексте торгово-экономических отношений	98
<i>Ермекбаева Ж.К.</i> Общественный контроль за деятельностью политических партий в Республике Казахстан	107
<i>Есдаулетова А.М., Еркебаланов К.А.</i> Проблема лидерства Соединенных Штатов Америки в ядерной энергетике	117
<i>Жакупов Р.К.</i> Казахстанское видение концепции «Большая Евразия»	124
<i>Камалджанова Т.А., Хусаинова А.Ж.</i> Самые влиятельные кибер-кампании	137
<i>Қожбанхан Е.К., Калдыбекова А.Д.</i> «Пост-правда» («Post-truth»), медиа и политика	145
<i>Кусаинова А.М., Тянь Юань.</i> Эффективные инструменты «мягкой силы» в реализации внешней политики КНР	154
<i>Насимов М.О.</i> Влияние факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма на национальную политику Китайской Народной Республики	162
<i>Рысбекова-Чатаклы А.Б., Адильбекова Э.</i> Образ Барак батыра в эпосе «Кокжарлы Барак батыр»	172
<i>Садри Хуман А., МакДауэлл Г.</i> Взаимосвязь смены власти: американо-иранские отношения на Каспии	178
<i>Таирова Н.Р.</i> Синьцзян как географический «ХАБ» в реализации инициативы «Один пояс - один путь» в Центральной Азии	185
<i>Шаймердинова Н.Г., Жиембай Б.С.</i> Особенности языка кумыкской диаспоры, проживающих в Казахстане	199

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Политическое воззрение АБАЯ: критический синтез современности

В Казахстане 2020 год ознаменован 175-летним юбилем Абая Кунанбаева – выдающегося мыслителя и поэта, философия которого стала неотъемлемой частью культурной и национальной идентичности гражданского общества в мировом масштабе.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в статье «Абай и Казахстан в XXI веке» призвал осмыслить творческое наследие великого Абая и рационально использовать его в деле модернизации общественного сознания и духовного развития нации. Концепция статьи стала важным компонентом государственной политики Казахстана, направленной на сохранение исторического наследия во имя будущего поколения.

Что может быть общего между жизненными установками, философией, знаниями Абая Кунанбаева XIX века и инновационной современностью XXI века?

Прежде всего отметим концепцию Абая о всесторонне развитом человеке, «Толық адам», в которой заложена идея о человеческом капитале: о трудолюбивых, открытых миру, стремящихся к постоянному развитию и добру граждан общества. Эта концепция в современных условиях становится главным ориентиром в воспитании студенческой молодежи в университетах Казахстана. Что мы должны извлекать из творчества Абая для политической науки? В чем актуальность и особенность политических воззрений Абая?

Обратимся к двум тенденциям политического воззрения Абая.

Во-первых. Эпоха Абая. Из политической истории мы знаем, что на рубеже XIX-XX веков в Казахстане происходили перемены в социально-экономической, политической и культурной сферах жизнедеятельности общества. Влияние капиталистических отношений, развитие демократической мысли, увеличение роли и значимости науки, образования способствовали началу прогресса и пересмотру устоявшихся ценностей, поиску новых ориентиров развития казахстанского общества.

Эпоха Абая - это время патриархально-феодалных устоев в казахской степи, которые стали трансформироваться с появлением товарно-денежных отношений, усилением феодального и колониального гнета, упразднением ханства, установлением волостного правления и вследствие борьбы за власть. В этих условиях политические воззрения и демократические стремления в борьбе за интересы трудового народа у Абая проявляются в его произведениях, отражающих проблемы социально-политической, экономической и культурной жизни общества.

К примеру, мыслитель поднимал вопросы демократизации судопроизводства, классовой сущности системы «выборов», политического союза царских властей и казахской феодальной верхушки в управлении регионами. На должности биев, по мнению Абая, «избираются невежественные люди», не знающие казахского обычного права, сводов законов, созданных Касымханом, Есимханом и Таукеханом.

По своим политическим взглядам Абай был далек от революционного демократизма и понимания необходимости модернизации экономической основы господствовавших общественно-политических порядков. Полагаем, что мыслитель с позиций идеализма считает политическую власть всеильной, так как все происходящее в общественной жизни зависит от воли людей, занимающих высокие государственные посты.

Другим аспектом в произведениях Абая стали идеи о роли общественных условий в формировании характера личности. Он писал: «Человек — дитя своего времени. Если плох тот или иной человек, то в этом виноваты все его современники». В одном из стихотворений 1902 года Абай отмечал: «Эпоха тянет за собой всех. Эпоха формирует людей», однако

рамки патриархально-феодалного общества не изменили его идеалистических взглядов на общественную жизнь.

Во-вторых. Эпоха XXI века. В наше время глобальные вызовы и риски требуют переосмысления Абая в современной политической науке. В условиях XXI века мировая цивилизация достигла суперскоростных инновационных технологий, люди стали образованными, креативными, активными участниками всех политических процессов гражданского общества. Однако сохранилась одна тенденция - социальные отношения природы человека, коммуникация между властью и обществом.

В этом аспекте книга наставлений «Гаклия» (Слова-назидания) Абая обретает особую актуальность в осмыслении богатства духовной культуры наших предков, в сохранении идентичности социума в потоке глобализации и социальной ответственности каждого гражданина.

В книге наставлений Абай излагает свое видение истории казахов, человеческого капитала, основанных на вопросах государственного управления, образования, нравственности, языка общения, права и морали. От культурного развития человека, считал мыслитель, напрямую зависит развитие мира. Чем больше узнает человек о мире, тем светлее становятся его душа и мысли. Высоконравственные люди — основа счастливого общества.

Проведем параллель между идеями Абая и актуализацией его концепций в государственной политике Казахстана.

Идеи Абая в XIX веке	Актуальность идеи в XXI веке
Концепция «полный человек»	Духовная основа человеческого капитала и социальная ответственность
Обучение и развитие народа	Непрерывное образование личности
Изучение иностранных языков	Концепция трехязычия в Казахстане
Уважительное отношение к родному языку	Развитие государственного языка
Изучение искусства	Формирование интеллектуальной нации
Единство народа и миролюбие	Конструктивный диалог между властью и обществом, Национальный совет общественного доверия
Проблема меритократии	Президентский молодежный кадровый резерв – социальный лифт для талантливой молодежи
Создание справедливого общества	Общество Всеобщего Труда Первого Президента Казахстана - Елбасы Н.А. Назарбаева и Концепция «народного государства» Президента РК К.-Ж.Токаева
Понятие «Камиль-мусульманин»	Съезды лидеров мировых и традиционных религий в Казахстане

В 32-ом слове «Слов-назиданий» Абай говорит о важности образования в жизни. К примеру, *«Когда вы изучаете науку, вы должны научиться знать правду, а не использовать свои знания, чтобы вступить в конфликт с кем-либо. Надеюсь помнить хорошо то, что ты знаешь, и надеюсь, что узнаешь то, что не знал... У человека есть два оружия для развития науки и образования, первое – мышление, обмен мнениями, второе – сохранить и защитить полученные знания».*

Эти мудрые слова должны стать эталоном для нашей студенческой молодежи: быть гражданами с высокими морально-этическими, культурными и общечеловеческими

ценностями. Вот почему идеи мудрого Абая по-прежнему актуальны.

Полагаем, что Абай, будучи первым евразийцем, призывал не замыкаться лишь в своей культуре, активно учить языки, познавать мировую культуру, обогащать тем самым свои познания об окружающем мире.

Для наших авторов, политологов, международников, тюркологов и регионоведов, есть большой диапазон исследования наследия Абая Кунанбаева в широком поле политической науки.

*С уважением, главный редактор,
доктор политических наук,
профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нуртазина Р.А.*

XFTAP 11.25.19

Б.Б. Бюлегенова, О.Ж. Өтеғұлов

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: JohnFKennedy@mail.ru, bibigul_bb@mail.ru)

Израильдің ядролық бағдарламасының аймақтық қауіпсіздікке әсері

Аннотация. Бұл мақалада ресми түрде мойындалмаса да, әлемдік ядролық державалардың бірі саналатын Израильдің ядролық қаруына талдау жасалады. Жойқын қаруға қол жеткізу тарихы мен оған итермелеген жағдайлар және оның аймақтың геосаяси жағдайына тигізетін ықпалы мен ықтимал қатерлері сипатталады. Айналасын қоршаған араб елдерімен соғыс жағдайында отырған еврейлер мемлекетінің өз қауіпсіздігін қалай қамтамасыз етіп отырғаны, осы уақытқа дейін болған бірнеше ірі соғыстарда қалай жеңіске жеткені жан-жақты зерттеуді қажет ететін тақырып. Ядролық қарудан өз еркімен бас тартқан мемлекет ретінде Қазақстан Республикасының позициясы - әлемнің ядролық қарусыздану болғандықтан және Тәуелсіздік алған соң Қазақстан мен Израильдің арасында дипломатиялық байланыс орнағандықтан еліміз үшін Израильдің ядролық бағдарламасы өте маңызды. Оған қоса, географиялық жағынан алғанда да Израиль бізден шалғай жатқан мемлекет емес. Сондықтан да бұл тақырып бізді де алаңдату тиіс.

Түйін сөздер: Израиль, ядролық қару, бейбітшілік, АҚШ, Франция, Ұлыбритания, ядролық текетірес, Бен-Гурион.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-130-1-38-44>

Қазіргі таңда әлемде жаппай қырып-жою қаруына ие 9 мемлекет бар. Солардың бірі Таяу Шығыста орналасқан Израиль мемлекеті. Израильдің ядролық бағдарламасы ХХ ғасырдың ортасында басталды. Оның бастамашысы еврейлер мемлекетінің негізін қалаушы, әрі оның бірінші премьер-министрі Дэвид Бен-Гурионның өзі болды. Мұндай ауқымды, әрі әдеттен тыс жоба туралы ойлануға мәжбүрлеген жағдай – 1948 жылы Израиль мемлекеті құрыла сала басталған араб-израиль соғысы. Бен-Гурион араб күштерінің саны жағынан басым тұрған жағдайында тек атом бомбасы ғана еврейлер елінің тыныш өмір сүруіне кепіл бола алады деген қорытындыға келді. Ол бірде бүкіләлемдік еврейлер конгресінің президенті Наум Голдманмен кездесуінде: «Олар (арабтар) тек бір нәрсені ғана көреді: біз келіп олардың жерлерін тартып алыппыз» деген әңгімені айтты. Арғы ата-тектері бір болып келетін осы туыстас екі халықтың бір-біріне деген жаулығы ғасырлар бойы жалғасып келеді және жақын болашақта да тоқтамақ емес.

Арабтар тарапынан ұдайы төніп тұратын қатер, арабтардың адами ресурстарының басымдығы мен өзара бір-бірін жеккөрушілік жағдайында ядролық тоқпаққа ие болу - тірі қалудың бірден-бір мүмкіндігі ретінде қарастырылды. Сол себептен де ол, 1949 жылдың басында Парижден келген физик-ядрошы Морис (Моше) Сурдинмен кездесті және осы кездесуден соң жедел түрде ядролық физика бойынша жаңаша білім алу үшін израильдік жас ядролық физиктерге Батыс университеттерінде оқуға мүмкіндік беретін бағдарламаны қаржыландыруға тапсырма берді [1].

Қырымда дүниеге келіп, Палестинада ер жеткен осы бір талантты ғалым - ерлі-зайыпты физиктер Фредерик және Ирен Жолио Кюрилердің оң қолы саналатын. Ядролық қарудың қандай құдіретке ие екенін де, оны дайындауға қандай технологиялар мен құрал-жабдықтардың қажет екенін де Бен-Гурионға жақсылап түсіндірген дәл осы Морис Сурдин. Осыдан соң Израиль 1949 - 1951 жылдар аралығында ядролық қару жасауға қажетті уран қорын табу мақсатында өз территориясында орналасқан Негев шөлінде геологиялық іздеу-барлау жұмыстарын жүргізді. Нәтижесінде уранның айтарлықтай қоры табылған

жок, сондықтан да Израиль Негев шөлінен табылған фосфаттардан уранды бөліп алу технологиясын жасауға мәжбүр болды [2].

1952 жылы қорғаныс министрлігіне қарасты атом бомбасын жасау үшін қажетті техникалық әлеуеттің қалыптасуы мен құрылуына тікелей жауапты «Атом энергиясы жөніндегі комиссия» ресми түрде құрылды. Комиссияға кезінде фашистік Германиядан Палестинаға қашып келген көрнекті ғалым, органикалық химия саласының маманы Эрнст Дэвид Бергман жетекші болып тағайындалды. Бүгінде Израиль ядролық қаруының әкесі саналатын Бергман Израиль әскері ЦАХАЛ-дың ғылыми-зерттеу қызметін де қатар басқарды. Ядролық қару жасаудың теориялық технологиясы тез арада жасап шығарылды. Алайда, теорияны практика жүзінде іске асыру айтарлықтай қиын болып шықты. Ең үлкен қиындық – қажетті материалдардың, құрал-жабдықтардың болмауы және соларды сатып алуға қажетті ақшаның жоқтығы болды. 1955 жылы «Бейбіт мақсаттағы атом» бағдарламасы аясында АҚШ Президенті Дуайт Эйзенхауэрдің сыйға тартқан аз қуатты, бар болғаны 5 мегаватт, реакторы, ең болмағанда, бір бомбаны жасауға қажетті плутонийді де алуға жеткіліксіз болып шықты. Сонымен қатар, американдықтар израильдіктермен әскери мақсатта пайдалануға болатын ядролық отын мен жабдықты бөлісуден мүлдем бас тартты. Қазірде көптеген адамдар Израиль өзінің атомдық қаруын американдықтардың көмегімен жасап алды деген пікірде. Алайда мұның қате екенін осы жерден көруге болады. Израильдің ядролық қару өндірісі туралы алғашқы ақпараттары Орталық Барлау Басқармасының есебінде тек 1968 жылы ғана пайда болды. Американдықтар көмектесуден бас тартқаннан кейін бар үміт Франция мен Ұлыбританияда болды. Сол кезде аталған екі ел де өздерінің ядролық бағдарламаларын дамытып жатқан. АҚШ-тың кепілдіктеріне сүйенген француздар 1950 жылдардың басына дейін өздерінің ядролық қаруларын жасауды жоспарламады. Париждің ядролық бағдарламасы тек бейбіт зерттеулермен ғана шектелді. Әскери ядролық бағдарламаны бастау туралы шешім 1954 жылы 26 желтоқсанда Францияның Вьетнамдағы жеңілісінен кейін ғана қабылданды. 1957 жылы Франция Атом энергиясы жөніндегі комиссариатының көмегімен Израиль Димонада реактор салу туралы француз компаниясымен құпия келісімге қол қойды [3].

Осылайша, Израиль мен Францияның ядролық әскери бағдарламалары бір уақытта дерлік басталды. Мұндай жағдайда екі елдің ғалымдарының күш-жігері бір-бірін толықтыра алар еді. 1950-1960 жылдары Франция Израильге ядролық сынақтар кезінде алынған мәліметтерімен бөліскені анық. Олар сол кездері Францияның отары болған Алжирдің Сахара шөлінде сынақтар өткізді. Оған Израильден келген сарапшылардың қатысқаны жасырын емес.

Израильді сол кезде Франциямен және Ұлыбританиямен жақындастырған тағы сол саяси жағдай. 1956 жылы әлемдік тарихқа «Суэц жанжалы» деген атпен енген оқиға болды. Египет президенті Гамал Әбдел Насер Суэц каналын национализациялады. Бұған риза болмаған ескі, әрі тәжірибелі колонизаторлар Египетке жақсылап сабақ бермекке бекінді. Олар жазалаушы рөліне Израильді таңдады. Израиль өз кезегінде осы істің қарымтасына ағылшындардан қару, француздардан «ядролық компенсация» талап етті [4].

1956 жылы жасырын франко-израильдік келісімге қол қойылды, оған сәйкес Париж Тель-Авивке табиғи уранмен жұмыс істейтін, қуаттылығы 26 мегаватт болатын ауыр су реакторын сыйға тартты. Бұл нағыз израильдіктер іздеген «ядролық өтем» болды. Осы сәттен бастап Израильдің ядролық қаруды иемдену тарихында жаңа бөлім басталды. «Арнайы тапсырмалар бюросы» немесе қысқартылған “LACAM” деп аталатын жаңа құпия қызмет құрылды. Оның міндеті ядролық бағдарламаның толық құпиялылығын қамтамасыз ету болды. Оны Бенджамин Блюмберг басқарды.

1957 жылы Францияның көмегімен Тель-Авивтен 120 км қашықтықта Димонада ядролық орталықтың құрылысы басталып, 1963 жылы аяқталды. 1970 жылдары реактор жаңғыртылып, оның қуаттылығы 75-150 мегаваттқа дейін өсті, ал қару жасауға қажетті

плутоний өндірісі жылына 7-8 кг-дан 20-40 кг-ға дейін өсті.

Уашингтон мен Тель-Авив арасында да стратегиялық серіктестік оңайлықпен орнай қойған жоқ. Израильдіктер үшін американдықтардың көмегі ауадай қажет еді. Алайда алғашында екі ел басшылары ортақ келісімге келе алмады. АҚШ-тың сол кездегі Президенті Джон Фитцджеральд Кеннеди Израильдің ядролық бағдарламасына қатты алаңдаушылық білдірді. Израильдің «Haaretz» басылымының 2019 жылы жарияланған бір мақаласында 1963 жылдың көктем-жаз мезгілдерінде Израильдің екі бірдей премьер-министрі - Дэвид Бен-Гурион мен кейін оның орнын басқан Леви Эшкольдің Джон Кеннедимен ашық қақтығысқа дейін барғаны баяндалады. Алайда сол кезде болған мұндай конфронтациялар осы уақытқа дейін қоғамға белгісіз болып келді. Бұл туралы екі жақтан да тек санаулы жоғары лауазымды шенеуніктер ғана хабардар болған [5].

1963 жылы 25 наурызда Президент Кеннеди Орталық Барлау Басқармасының директоры Джон Мэк-Конмен Израильдің ядролық бағдарламасын талқылады. Мэк-Конның айтуы бойынша, Кеннеди «Израильдің ядролық әлеуетке ие болу мәселесі» туралы сұрақты көтерген және Мэк-Кон Президентті Йэль университетінің профессоры, танымал аналитик Шерман Кенттің «Израильдің ядролық қаруының ықтимал жағымсыз әсерлері» туралы талдауларымен таныстырған. Осыдан соң Кеннеди өзің Ұлттық қауіпсіздік бойынша кеңесшісі Мэк-Джордж Бандиге осы мәселені мемлекеттік хатшы Дин Раскке бағыттау туралы нұсқау берген. Израильдік физик Ювал Ниемның айтуынша Кеннеди Эшкольға қатты ультиматум қойған тіпті. Нием сондай-ақ Израиль Әуе-қорғаныс күштерінің бас қолбасшысы, генерал Дэн Толкоускийдің Кеннеди Израильдің ядролық жүрегі саналатын Димонаға әскер түсіруі мүмкін деп қатты үрейленгенін жазады.

1963 жылы 2 сәуірде Израильдегі АҚШ елшісі Барбур премьер-министр Бен-Гурионмен кездесіп, жоғары білікті американдық ғалымдардың жылына екі рет сәуір және қараша айларында Димонаға кіріп ядролық реактордың жұмысымен танысу туралы Кеннеди әкімшілігінің талабын жеткізді. Бұл Бен-Гурионға төбесінен жай түскендей әсер етті. Жауап таппай қиналған Бен-Гурион «бұл мәселені 15 сәуірде болатын Пасха мерекесінен кейін қарастырамыз» деп қысқа қайырды.

АҚШ Израильге Димонаға қатысты нақты ресми талап қойғаннан соң үш аптадан астам уақыт өткенде, яғни 26 сәуір күні Бен-Гурион Кеннедиге жеті беттен тұратын хатпен жауап берді. Ол хатында Израильдің қауіпсіздігі мен аймақтың тұрақтылығы мәселесін көтерді. «Тағы бір Холокосты» болдырмау үшін еврейлер мемлекетінің қауіпсіздігі АҚШ пен Кеңес Одағының бірлескен кепілдігімен қорғалу керек екенін жеткізді. Алайда Кеннеди Бен-Гурионның нақты тақырыптан ауытқуына мүмкіндік бермеді. 4 мамыр күні ол премьер-министрге: «Араб елдерінде болып жатырған өзгерістердің бәрін бақылап отырмыз» деп жауап хатын жазды. Ал бірлескен декларация қабылдау мәселесінің саяси өміршеңдігіне күмән келтіретіндіктен оны жоққа шығарды. Кеннеди Димонаға қатысты айтқанынан қайтпады және Бен-Гурион үшін көзге шыққан сүйел болды. Израильмен ашық қақтығыс 1963 жылы 15 маусым күні Мемлекеттік Департамент Кеннедидің соңғы хатын Тель-Авивке кеткізген кезде ушығып кетті. Хатты елші Барбур тез арада Бен-Гурионға жеткізу керек болды. Хатта Кеннеди екі жыл бойы американдық мамандарды Димонадағы ядролық реакторды тексеріп тұруға жіберіп тұруын талап етті. Хат талаптан гөрі ультиматумға көбірек ұқсайтын. Егер АҚШ Димонадағы жағдай туралы толыққанды ақпарат ала алмаса, мұны Уашингтонға төнген үлкен қатер деп санайтыны баяндалды. Алайда хат Бен-Гурионның қолына жеткен жоқ. Хат Тель-Авивке 15 маусым, сенбі күні жетті. Дәл осы күні Бен-Гурион өзінің отставкаға кететінін жариялаған еді. Бен-Гурионның бұл шешімі елдің ішінде де, әлемде де қызу талқыға түсті. Ол өзінің отставкасының нақты себептерін ешқашан айтқан да емес, жазған да емес. Қандайда бір саяси астары бар дегенді жоққа шығарды. Алайда, оның мұндай шешімге келуіне Кеннеди әкімшілігі тарапынан болған қысым себеп болғанға ұқсайды.

Бен-Гурионның орнына премьер-министр болып Леви Эшколь келді. 5 шілде күні АҚШ елшісі Эшкольге жаңа хатты табыстады. Бұл тек адресаты ғана өзгерген 15 маусым күні Бен-Гурионға арнап жазылған хат еді. Алты апталық консультациядан соң Эшколь АҚШ елшісінің қолына Кеннедидің талаптарына қатысты жауап хатын табыстады. Алайда, израильдіктер америкалық мамандарды тексеруге кіргізуге келісім бергенімен әртүрлі сылтаулар айтып уақыт созып жүріп алды. Алғашқы тексеріс тек 1964 жылы қаңтардың ортасында, Кеннеди қастандықпен өлтірілгеннен кейін 2 ай өткен соң, ғана орын алды. Кеннедидің орнына келген Линдон Джонсон бұл істі әрі қарай жалғастырды, алайда дәл Кеннеди сияқты қатал түрде емес.

Джон Кеннеди мен екі Израиль премьер-министрінің текетіресінің нәтижесінде американдық ғалымдар 1964-1969 жылдар аралығында жылына бір рет Израильге барып ядролық реакторын тексеріп тұрды. Бірақ мұның бәрі дәл Кеннеди талап еткендей болған жоқ.

Уақыт өте келе жағдай өзгерді. Екі ел арасында стратегиялық әріптестік қарым-қатынас орнатылып, Америка Құрама Штаттары Израиль атом өнеркәсібі үшін арнайы жабдықтар мен материалдардың негізгі көзіне айналды. Кейде қажетті компоненттер заңды түрде сатып алынды, алайда олардың нақты қажеттілігі туралы күдік туғызбас үшін, көбінесе бөліктер түрінде және әртүрлі өндірушілер тарапынан тапсырыстар жасалды. Кейде алдауға, тіпті ұрлауға да тура келді. Бірде тіпті, ФБР агенттері американдық атом электр станцияларына ядролық отын жеткізетін “NUMEK” компаниясының қоймаларынан шамамен 300 кг байытылған уранның тапшылығын анықтады. Корпорацияның иесі, атақты американдық физик Соломон Шапиро Израильдің арнайы тапсырмалар жөніндегі бюросының өкілі Абрахам Хермонимен келісіп, уранды Израильге заңсыз тасымалдағаны белгілі болды.

1969 жылдың қыркүйегінде АҚШ президенті Ричард Никсон Израиль премьер-министрі Гольда Мейрмен кездесті. Кейін Генри Киссинджер дәл сол кезде келесідей мәміле жасалды деп жазды: «Тель-Авив өзінің ядролық қаруын мойындаудан бас тартады, ал Вашингтон Израильдің ядролық әлеуетін байқамағандай болады» [1].

Израильдің серіктестері арасында 1970 жылдары өзінің ядролық бомбасын жасаған Оңтүстік Африка Республикасы ерекше орын алды. Ынтымақтастық өзара тиімді болды. Претория Израильді қажетті уранмен қамтамасыз етті, ал Тель-Авив технология, құрал-жабдықтар және мамандармен бөлісті. Көптеген сарапшылар 1970-ші жылдардың ортасында Оңтүстік Африканың атом бомбасын израильдіктер жасаған ядролық құрылғы деп тұжырымдады. 1979 жылы 22 қыркүйекте АҚШ спутнигі Оңтүстік Африканың Принц-Эдуард аралдары орналасқан Оңтүстік Атлантика аймағында екі рет берілген әлдебір жарқылды тіркеді [6]. Қазіргі кезде, әлем елдері Израиль мен Оңтүстік Африка сол кезде бірігіп ядролық сынақтар өткізді дегенге еш күмәнданбайды. Бұл жарқылдар арнайы израильдіктер жасаған қуаты 5 килотонға дейінгі зарядтар болды деп саналады.

1990 жылдардың басында, апартеид жүйесін бөлшектеуге келген және өз елінде қайта құрудың өзіндік түрін бастаған, Оңтүстік Африка Республикасының Президенті Фредерик де Клерк ядролық қарудан бас тартып, оларды жою туралы шешім қабылдады. Бұл атом бомбасын жасап алған мемлекет онда өз еркімен бас тартқан әлемдегі алғашқы және жалғыз жағдай. Асылында, көптеген сарапшылар Оңтүстік Африка Республикасы ақ нәсілдердің орнын басатын қара нәсілділердің көпшілік үкіметінің қолына қауіпті ойыншықты түсірмеу үшін ядролық оқ-дәрілерді израильдіктерге қайтарып берді деп санайды [4].

Қазіргі таңда Израиль өзінің ядролық қаруға ие екенін ресми түрде мойындамаған әлемдегі жалғыз мемлекет. Сондықтан да, ол ядролық қаруды таратпау туралы ешқандай да халықаралық келісімдерге қол қоймаған. Таяу Шығыста тек Израильдің ғана ядролық қаруға иелік етуі - оның көршілері мен аймақтық державаларды бей-жай қалдыра алмайды.

Сол себептен де еврейлер елінің дәстүрлі бақталас мемлекеттерінің де ядролық қаруға ұмтылу ниеті бар екенін байқауға болады. Айталық, 2019 жылдың 24 қыркүйегінде Нью-Йоркте өткен БҰҰ Бас Ассамблеясының 74-ші сессиясында сөз сөйлеген Түркия Президенті Реджеп Тайып Ердоған: «Ядролық қаруға иелік етуге барлық елдерге рұқсат етілу керек не болмаса барлығына бірдей тыйым салынуы керек. Кейбір мемлекеттердің ғана иеленуі әділетсіздік» деп атады [7]. Израиль осы уақытқа дейін араб елдерімен ресми түрде 4 рет соғысқа барып, болған қақтығыстардың төртеуінде де жеңіске жетті. Бүгінде тек Таяу Шығыстағы ғана емес, әлемдегі ғылымы мен техникасы жақсы дамыған мемлекеттердің бірі. Әйткенмен де, өз қаруын жасап шығару үшін 30 жылдай уақыт кетті және көптеген қиындықтармен келді. Оған қоса жойқын қаруға қол жеткізу үшін өте ірі көлемде қаражат жұмсады.

Қорытынды. Жалпылай алғанда, ядролық қаруға иелік ету – бұл ең алдымен психологиялық фактор. Оған қол жеткізу өте қымбатқа түседі, әрі көптеген жылдарды қажет етеді. Сондықтан да, аймақ елдерінің ішінде тек Иран ғана ядролық амбициясын білдірді. Түркия НАТО-ның мүшесі ретінде өз территориясындағы «Инжирлик» базасында АҚШ-тың ядролық оқтұмсықтарын сақтап отыр. Бірақ оны Түркия өз бетімен пайдалана алмайды. Ал Иран ядролық қаруға иелік етсе, оның басты қарсыласы Сауд Арабиясы да ядролық қару бағдарламасын қолға алмақ. Мұны арты жанталаса қарулану дәуіріне әкелетінін ескерсек, Иранның жойқын қаруға қол жеткізуін оңайлықпен жүзеге аспайтын жоба ретінде қарастыруға болады. Оған қоса, Израиль аймақта тағы бір ядролық державаның пайда болуына төзбейді. Айталық, кезінде Саддам Хусейн ядролық қару жобасын қолға алған кезде, 1981 жылы 7 маусымда Израиль арнайы операция жүргізіп, Ирактың салынып жатқан ядролық зауыттарына әуеден шабуыл жасап жойып жіберді. Бұл шабуыл «Опера» операциясы деп аталды. Саддам Хусейнмен тығыз қарым-қатынаста болған канадалық физик ғалым Джеральд Булл 1990 жылы 22 маусымда Брюссельде қастандық құрбаны болды. Бұл қастандықты Израильдің арнайы қызметі Моссад ұйымдастырған делінеді. Моссад сондай-ақ әртүрлі жылдары Масуд Әлимұхамеди, Мажид Шариари, Дариуш Резаенжад, Мұстафа Ахмади Раушан сияқты т.б. көптеген ирандық, сириялық, египеттік физик-ғалымдардың көздерін жойып жіберді. Бұл ғалымдардың барлығы да ядролық физика саласы бойынша мамандар еді. Сондықтан да, Израиль қолында жойқын қаруы тұрғанда, қазіргі күні де, жақын болашақта да аймақтың негізгі геосаяси ойыншысы болып қала береді және одан өз еркімен бас тартуы мүмкін емес.

Әдебиеттер тізімі

1. Cohen Avner. Israel and the Bomb. N-Y.: Columbia University Press, 1998. p.26.
2. Ефстафьев Д., Орлов В. Региональные особенности международного режима ядерного нераспространения. В кн. Орлов Владимир, Соков Николай (ред.) Ядерное нераспространение. Т.1. - М.: ПИР-Центр, 2002.
3. Наумкин В., Евстафьев Г., Новиков В. Ближний и Средний Восток. В кн.: Арбатов А., Дворкин В. (ред.) Ядерное оружие после «холодной войны». - М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006.
4. «Ядерный «посох» Израйля». [Электронный ресурс]. - URL: <https://zvezdaweekly.ru/news/t/201811261542-Vgbh9.html> (Accessed: 16.11.2019).
5. “How a Standoff With the U.S. Almost Blew Up Israel’s Nuclear Program”. [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium.MAGAZINE-how-a-standoff-with-the-u-s-almost-blew-up-israel-s-nuclear-program-1.7193419> (дата обращения: 30.11.2019).
6. Norris Robert S., Arkin William M., Kristensen Hans M., and Handler Joshua. Nuclear Notebook. Israeli nuclear forces, 2002. Bulletin of the Atomic Scientists. 2002, September/October. P. 73
7. “When America Caught a Nuclear Violator Red-Handed—But Stayed Silent”. [Электронный ресурс]. - URL:

<https://foreignpolicy.com/2019/09/22/blast-from-the-past-vela-satellite-israel-nuclear-double-flash-1979-ptbt-south-atlantic-south-africa/> (дата обращения: 16.11.2019).

8. “Turkey’s Erdogan says nuclear power should either be free for all or banned”. [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.reuters.com/article/un-assembly-turkey/turkeys-erdogan-says-nuclear-power-should-either-be-free-for-all-or-banned-idUSKBN1W924L> (дата обращения: 16.11.2019).

Б.Б.Бюлегенова, О.Ж.Өтеғұлов

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Влияние ядерной программы Израиля на региональную безопасность

Аннотация. В статье анализируется текущее положение по ядерному оружию Израиля - одной из мировых ядерных держав. Рассматриваются история создания оружия массового уничтожения, мотивы его создания и геополитическая ситуация в регионе. Вопросы о том, как данное государство в войне с арабскими странами обеспечивает свою безопасность и как оно победило в нескольких крупных войнах, требуют всестороннего изучения. По этой причине мы попытаемся проанализировать его ядерный потенциал.

Позиция Казахстана как государства, добровольного отказавшегося от ядерного оружия, заключается в ядерном разоружении всего мира, следовательно, израильская ядерная программа - важный аспект для нашей страны в силу того, что после обретения независимости между Казахстаном и Израилем установились дипломатические отношения. Более того, Израиль не является географически отдаленной от Казахстана страной, потому эта проблема должна беспокоить и нас.

Ключевые слова: Израиль, ядерное оружие, мир, США, Франция, Великобритания, ядерные боеголовки, Бен-Гурион.

B.B.Byulegenova, O.J.Otegulov

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

The impact of Israel’s nuclear program on regional security

Abstract. In this article is analyzed current situations of Israeli nuclear weapon, one of the world’s nuclear powers,. There is considered the history of the creation of weapons of mass destruction and its motives and its geopolitical situation in the region. The subject of a comprehensive study of how the state in the war with Arab countries ensures its security and how it has won in several major wars ever existed. For this reason, we tried to analyze its nuclear potential. The position of the Republic of Kazakhstan as a voluntary renunciation of nuclear weapons is that the Israeli nuclear program is very important for the country since the world is nuclear disarmament and diplomatic relations are established between Kazakhstan and Israel following independence. Moreover, Israel is not a geographically remote country. That’s why this issue should be concern to us as well.

Keywords: Israel, nuclear weapons, peace, the United States, France, the United Kingdom, nuclear warheads, Ben-Gurion

References

1. Cohen Avner. Israel and the Bomb (Columbia University Press, New York, 1998, p.26).
2. Efstaf’ev D., Orlov V. Regional’nye osobennosti mejdunarodnogo rejima yadernogo nerasprostraneniya. V kn. Orlov Vladimir, Sokov Nikolay (red.) Yadernoe nerasprostranenie [Regional features of the international nuclear non-proliferation regime. In the book. Orlov Vladimir, Sokov Nikolay (eds.) Nuclear Non-Proliferation]. Volume1. (PIR-Centr, Moscow, 2002, p.177).
3. Naumkin V., Evstaf’ev G., Novikov V. Blijniy i Sredniy Vostok. V kn.: Arbatov A., Dvorkin V. (red.) [Yadernoe

orujie posle «holodnoy voyny». Near and Middle East. In the book: Arbatov A., Dvorkin V. (ed.) Nuclear weapons after the Cold War] («Rossiyskaya politicheskaya enciklopediya» (ROSSPEN), Moscow, 2006, p. 448).

4. «Yadernyy «posoh» Izrailya» [The nuclear» staff «of Israel»]. Available at: <https://zvezdaweekly.ru/news/t/201811261542-Vgbh9.html> (Accessed: 16.11.2019)

5. “How a Standoff With the U.S. Almost Blew Up Israel’s Nuclear Program”. [Electronic resource]. Available at: <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium.MAGAZINE-how-a-standoff-with-the-u-s-almost-blew-up-israel-s-nuclear-program-1.7193419> (Accessed: 30.11.2019)

6. Norris Robert S., Arkin William M., Kristensen Hans M., and Handler Joshua. Nuclear Notebook. Israeli nuclear forces, 2002. Bulletin of the Atomic Scientists, 2002, September/October, p. 73.

7. “When America Caught a Nuclear Violator Red-Handed—But Stayed Silent” [Electronic resource]. Available at: <https://foreignpolicy.com/2019/09/22/blast-from-the-past-vela-satellite-israel-nuclear-double-flash-1979-ptbt-south-atlantic-south-africa/> = (Accessed: 16.11.2019).

8. “Turkey’s Erdogan says nuclear power should either be free for all or banned” [Electronic resource]. Available at: <https://www.reuters.com/article/un-assembly-turkey/turkeys-erdogan-says-nuclear-power-should-either-be-free-for-all-or-banned-idUSKBN1W924L> (Accessed: 16.11.2019)

Авторлар туралы мәлімет:

Бюлегенова Б.Б. - саяси ғылымдар кандидаты, саясаттану кафедрасы доценті, журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нур-Султан, Қазақстан.

Өтегүлов О.Ж. - саясаттану кафедрасы магистранты, журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нур-Султан, Қазақстан.

Byulegenova B.B. - candidate of political science, Associate Professor of the Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Otegulov O.J. - Master student of Department of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.